

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyevna	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятowa Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовова Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshmurovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	
Efficiency of Internal Audit Service and Report Improvement: Control of Sanatorium-Wellness Institution	528
Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich	
Development of Digital TV Services in the Conditions of Digitalization of the Economy.....	534
Farhad Karimov	
Kichik biznes faoliyatida muhim muvaffaqiyat omillarini belgilashning ahamiyati va ularni baholash.....	538
Kabulova Nurg'o'zal Umirbek qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ekonometrik tadqiq etish.....	541
Muminova Maxbuba Abduvafayevna	
Korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini baholash.....	548
Musurmonova Mahbuba Omonovna	
Tadbirkorlik subyektlari tashqi savdo faoliyatini ichki tartibga solishni takomillashtirishning ayrim jihatlarini..	552
To'rayev Nurbek Muxammadovich	
Temir yo'l transportida xizmat ko'rsatish jarayonini rivojlantirishning retseptiv tahlili.....	557
Raxmonov G'ayrat Ismatulloyevich	
Strategik boshqaruv hisobi va uning uslubiyotini takomillashtirish masalalari.....	562
Sharipova Shoxida Abdinabiyevna	
O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mexanizmlari.....	567
Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning kontseptual jihatlarini	574
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Tijorat banklari foydasini soliqqa tortishning ayrim me'yoriy-huquqiy asoslari	578
Turanov M. Sh.	
O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida tijorat banklarining o'rni.....	586
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna	
O'zbekistonda tayyor kiyimlar bozori ko'lamini oshirishda marketing strategiyalarining samaradorligi.....	596
Urazov Mansur Musurmanovich	
Yevropaga barqaror eksport va qishloq xo'jaligida yashil rivojlanish uchun	
Mosh bozori strategiyalarining ta'sirini baholash	599
Valiyeva Aziza Anvar qizi	
Rangli tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonlarini paralellashtirish	605
Xidirova Barchinoy Ilxomovna	
Korxonalarda ishchi personal ehtiyojlarini motivatsiyaga ta'siri	610
Aripov Oybek Abdullayevich, Axmedov Muzaffar Shokirjonovich	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в	
маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ	615
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	623
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Positioning Textile Products in Competitive Strategy	626
Икрамова Нодира Бурхон кизи	

Sanoatni tarkibiy o'zgarishlar asosida maqbullashtirish va samaradorlik ko'rsatkichlarini prognozlash.....	631
Kasimov Azamat Abdukarimovich	
O'zbekiston Respublikasi budjetini shakllanishida egri soliqlarni undirishning fiskal samaradorligi	638
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna	
To'qimachilik klasterlari eksport salohiyatini boshqarish masalalari.....	645
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	
Влияние плодородности почвы на урожайность хлопчатника в хлопково-текстильных кластерах Республики Каракалпакстан	650
Сагиева Молдир Оразбай кизи	
Оценка категории вейпов среди курильщиков электронных сигарет Узбекистана	655
С. М. Мирзалиев, М. О. Куролов, Г. К. Абдурахманова, Джуди Сметана, Крисси Льюис	
Jahon kabel bozorini tatbiq etish va rivojlantirish xususiyatlari	668
Uralov Olimjon Maxammadjonovich	
Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvidan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish	673
Abdinazarov Samijon Abbos o'g'li, Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Jabbarov Azamat Murodullayevich, Boymurodov To'liqin Azamatovich	
Digital Transformation Implementation Directions and Instrument Analysis	680
Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
Understanding Financial Indicators and Their Strategic Utilization: Insights from Global Practices and Uzbekistan's Experience.....	684
Astanova Zarnigor Obid qizi, Tukhtabaev Jamshid Sharafetdinovich, Jurayev Xurshid Mamatkulovich, Ismatova Kamola Obid qizi	
Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar orqali xizmatlar sifatini oshirishning ahamiyati	690
Bakhromov Akmal Abduvahid o'g'li	
Sanoat korxonalarida personal mehnatini tashkil etishni optimallashtirish yo'llari.....	695
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi, Rustamova Dilnoza Jamshid qizi, Axtamova Parizod Oybek qizi, Nuritdinova Maftuna Jahongirovna	
O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanish amaliyotini takomillashtirish ..	701
Kaxharova Dilnoza Shavkatovna	
Bojxona faoliyatini transformatsiyalashda innovatsion boshqaruvni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar	706
Ro'ziboyev Muhiddin Xushnudovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida aholining tadbirkorlik faolligini oshirish tendensiyalari.....	710
Xudayarova Maftuna Shavkatovna	
O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishda xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'rni.....	717
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	
Факторы успеха в управлении инвестициями промышленных предприятий	721
Ёдгоров Сардорбек Самадович	
Issues of minimizing risks related to mortgage lending of commercial banks of the republic of Uzbekistan	726
Kulliev Istam Yangimurodovich	
O'zbekiston Respublikasida nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish xususiyatlari	735
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish yo'llari.....	740
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich	
Investitsiyalar – moliyaviy barqarorlik kafolati.....	746
Xaydarov Nizamiddin Xamrayevich	
Современные подходы к управлению системой заработной платы и льгот в условиях рыночной экономики	751
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Atrof-muhit muhofazasida xulq-atvor iqtisodiyotining roli.....	759
Djalilov Farxod Abduganiyevich	

Eco-Paths of Uzbekistan: How Corporate Social Responsibility in Tree Planting and Transport Infrastructure is Paving the Way For Sustainable Futures.....	763
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li, Alfira Sofia, Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Oliy ta'lim xizmatlar bozorida raqamli marketingning ahamiyati.....	771
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Sanoatning kon-geologiya korxonalari iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash xususiyatlari.....	776
Xotamov Javohir Abdusharop o'g'li	
Qishloq xo'jaligi agrotexnologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlash yo'llari	781
Isakov J. Ya.	

QISHLOQ XO'JALIGI AGROTEKNOLOGIYALARNI TIJORAT BANKLARI ORQALI KREDITLASH YO'LLARI

Isakov J. Ya.

I.f.d. TDIU professori

Annotatsiya: Maqolada qishloq xo'jaligida agroteknologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlashda mavjud muammolarning tahlillari keltirilgan. Agroteknologiyalarni moliyalashtirishdagi muammolarni tijorat bank kreditlari orqali bartaraf etish mexanizmlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, innovatsiya, agrotehnika va texnologiya, tijorat bank, kreditlash, moliyalashtirish, bank riski, marketing, modernizatsiya.

Abstract: The article presents an analysis of existing problems in crediting agrotechnologies in agriculture through commercial banks. Mechanisms for solving problems in financing agrotechnologies through commercial bank loans are mentioned.

Key words: agriculture, innovation, agrotechnics and technology, commercial banking, lending, financing, banking risk, marketing, modernization.

Аннотация: В статье представлен анализ существующих проблем кредитования агротехнологий в сельском хозяйстве через коммерческие банки. Упоминаются механизмы решения проблем финансирования агротехнологий за счет кредитов коммерческих банков.

Ключевые слова: сельское хозяйство, инновации, агротехника и технология, коммерческий банкинг, кредитование, финансирование, банковский риск, маркетинг, модернизация.

KIRISH

Dunyoda aksariyat davlatlarning eng muhim uzoq muddatli maqsadlaridan biri qishloq xo'jaligi sohasida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish, ishsizlikni kamaytirish va bandlik darajasini oshirish, barqaror narx va mamlakat aholisining daromadlarini oshirish hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida ushbu maqsadlar sarmoyani yangi agrotehnika va texnologiyalarga, barcha qishloq xo'jaligi sohasida boshqarish, xizmat ko'rsatish, ishlab chiqarish va mehnat qilishni yangi agrotehnika hamda texnologiyalarni tashkil etish shakllariga kiritish yordamida erishilishi mumkindir.

Respublikamizda qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni va ularni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanadigan tizimi yaratilgan. Shu o'rinda qayd etish joizki, respublikamizda qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirishda raqamli texnologiyalarning rolini oshirish borasida dolzarb muammolar mavjud. Xususan, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini tijorat banklari tomonidan kreditlashning zamonaviy agroteknologik asoslari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Bugungi kunda jahonda raqamli iqtisodiyot rivoji davrida bank xizmat turlarini zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali ko'rsatishni tadqiq qilish kabi masalalarga e'tibor kuchayib bormoqda. Bu sohada bank xizmat turlarini samarali boshqarishning zamonaviy integrallashgan axborot tizimlarini joriy etish, tizim ma'lumotlarining shaffofligi va himoyalanihini ta'minlash, raqamli texnologiyalarini qo'llash hamda axborot tizimlarining o'zaro axborot integratsiyasini samarali ravishda amalga oshirish metodikasini takomillashtirish masalalari asosiy tendensiyalardan hisoblanadi. Raqamli texnologiya va innovatsiyalarning keng rivojlanishi tijorat banklari tomonidan xizmat turlarini axborot tizimlarini takomillashtirib borishni taqozo etmoqda.

O'zbekistonda ham bank xizmat turlarini rivojlantirish, xususan, unda axborot kommunikatsion texnologiyalardan keng foydalangan holda bank xizmatlarining yangi turlarini joriy etish masalasi bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Jumladan, tijorat banklari tomonidan qishloq xo'jaligi ishlab-chiqaruvchilariga ko'rsatiladigan hizmatlarni yaxshilash raqamli texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Chunki, bozordagi yangi raqobatchilar

barcha o'Ichamdagi eski moliyaviy institutlarga tahdid sola boshladi. Shu bilan birga, yangi agrotexnologiyalar bank xizmatlari bozorida katta imkoniyatlar eshigini ochmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni va sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan muhim vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqola ma'lum darajada xizmat qiladi.

Bugungi kunda iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, agrotexnik va texnologik qayta jihozlash hamda istiqbolli loyihalarini amalga oshirish borasidagi iqtisodiy islohotlar natijasida qishloq xo'jaligi sohasida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyoji tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, ishlab chiqarishga yangi innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishda tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlar ajratilishi ehtiyoj yuqori hisoblanadi, shu sababli, tijorat banklari faoliyatida uzoq muddatli kredit va investitsiyalar bilan bog'liq risklarni aniqlash va ularni boshqarish dolzarb masalalardan biridir. Mamlakat iqtisodiyotining qishloq xo'jaligi tarmoqlarini rivojlantirishda, ya'ni qishloq xo'jaligi sohasida innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilishda bugungi kunda tijorat banklarining faolligini oshirish zarurligini taqozo etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodchi olim N.Simonyans tijorat banklarining investitsion faoliyati sifatida "universal va ixtisoslashgan tijorat banklarining kredit va ulush asosida investitsion loyihalarni moliyalashtirishga, birlamchi bozorda qimmatli qog'ozlarning emissiyasini tashkil etish va joylashtirishga, aktivlarni boshqarishga, investitsion kompaniyaning boshqarishga, ko'chmas mulk bilan bitimlarni amalga oshirishga, konsalting tahliliy va broker dilerlik operatsiyalariga qaratilgan faoliyatni e'tirof etadi".

A.Naryana tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda tijorat banklari investitsion faoliyatida riskmenejment jarayonlari quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi keltirib o'tilgan: riskning mohiyatini aniqlash va tahlil qilish; risk bilan bog'liq yo'qotishlarni baholash va hisoblash; risklarni boshqarish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish, riskni boshqarish bilan shug'ullanuvchi mansabdor shaxslarning vakolati orqali riskni kamaytirish; risklarni boshqarish bo'yicha taqdim etilgan hisobotlarning belgilangan mezon va qoidalarga muvofiq tayyorlanganligini nazorat qilish, risk darajasiga qarab daromad olish (yuqori risk yuqori daromad, kam risk kam daromad); risk bilan daromadni muvofiqlashtirish.

Iqtisodchi olim, O.I.Lavrushinning fikricha, banklar iqtisodiyotning o'ziga xos "qon tomiri" bo'lib, ularsiz zamonaviy xo'jalik mexanizmini tasavvur qilish mumkin emas. Bu tizimda turli xo'jalik subyektlari, davlat korxonalari, chet el investorlarining pul resurslari muomalada bo'lishini ta'kidlab o'tishgan.

O.V.Savvina o'zining tadqiqotida xalqaro moliyaviy tashkilotlar ularning faoliyati va iqtisodiyotdagi o'rni, V.A.Slepova va Ye.A.Zvonovoylar xalqaro moliyaviy bozorlar bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar. Mahalliy iqtisodchi olimlardan S.S.G'ulomov, I.I.Alimov, A.Xusanboyev va O.Yu.Rashidov o'z tadqiqotlarida banklarning faoliyati, ularda kredit berish tartibi, uning faoliyatini takomillashtirish borasida ish olib borganlar. D.Ismailov o'z tadqiqotlarida tijorat banklarining investitsiyalarni moliyalash usullarini riskni kamaytirish orqali yanada takomillashtirish borasida "ilmiy yangilik va kashfiyotlarga asoslangan yuqori texnologik loyihalarni amalga oshirish odatda yuqori darajadagi risklarga ega bo'lganligi sababli, shuningdek respublikamizda venchurli moliyalashga talab yuqori bo'lib, ushbu riskli investitsiyalash usuli rivojlanmaganligi tufayli mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun xorijiy venchur fondlarini faol jalb etish zarur" ekanligini ta'kidlaydi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirish tizim sifatida xorijlik va O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ilmiy jihatdan tadqiq qilingan va tegishli ilmiy-nazariy va amaliy xulosalar shakllantirilgan.

O.Yastrebova va A.Subbotinlarning tadqiqotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi korxonalarining moliyaviy holatining barqaror emasligi va to'lovga qobillik darajasining past ekanligi ularning kredit muassasalarining moliyaviy xizmatlaridan, shu jumladan, mikromoliyaviy xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirishga to'sqinlik qiladi.

Fikrimizcha, yuqoridagi xulosa O'zbekiston amaliyoti uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda qishloq xo'jaligi korxonalari va fermer xo'jaliklarining moliyaviy holatining barqaror emasligi va to'lovga qobillik darajasining past ekanligi ularni banklarning moliyaviy xizmatlaridan va mikromoliyaviy xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirishga to'sqinlik qilmoqda, deb hisoblaymiz.

I.Petrenko va P.Chujinovlarning tadqiqotlarida, qishloq xo'jaligining bir qator o'ziga xos xususiyatlari (tabiiy iqlim sharoitlari, ishlab chiqarish siklining muddati) sababli qishloq xo'jaligi kredit bozori uzluksiz faoliyat olib bera olmaydi. Bu esa o'z navbatida, davlat oldida ushbu sohani nazorat qilib turish muammosini keltirib chiqaradi. So'zsiz, qishloq xo'jaligi davlatning to'g'ridan to'g'ri dotatsiyalar, imtiyozli kreditlar shaklida faol moliyaviy qo'llab-quvvatlashini talab qiladi. Ammo shuni ham e'tiborga olish joizki, qishloq xo'jaligini davlat tomonidan kreditlanishi ko'pincha kutilgan natijalarni bermasdan turibdi, bu kabi kreditlarning qaytarilish darajasi esa pastligicha qolmoqda, moliyaviy muassasalar esa ushbu jarayonlarda moliyaviy mablag'lar kuzatuvchisi sifatida qolishmoqda. Ma'lumki, qishloq xo'jaligiga ajratiladigan cheklangan davlat mablag'lari agrar sektorning kredit mablag'lariga bo'lgan ehtiyojlarini qanoatlantira olmaydi.

K.Piplz tomonidan amalga oshirilgan tahlillarning natijasi ko'rsatadiki, banklar tomonidan fermer xo'jaliklariga beriladigan uzoq muddatli investitsion kreditlarni berish jarayoni, ularning foiz stavkalari davlat tomonidan tartibga solib turilishi zarur.

Q.Toshmatov qishloq xo'jaligini banklar tomonidan kreditlash masalasini tadqiq qilgan va tadqiqot natijalari asosida shunday xulosaga keladi: "davlat ehtiyojlari uchun yetishtirilayotgan paxta va g'alla hosilidan tashqari qishloq xo'jaligining boshqa mahsulotlarini yetishtirish uchun fermer xo'jaliklariga zarur bo'lgan aylanma mablag'lari va asosiy vositalarni samarali kreditlash tizimini yaratish va asta-sekin davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hisob-kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan kreditlanayotgan fermer xo'jaliklarini to'g'ridan to'g'ri tijorat banklarining maxsus hisob-raqamlaridan ochiladigan kredit liniyasi orqali imtiyozli kreditlashga o'tkazish zarur".

Ammo hozirgi davrda fermer xo'jaliklari davlat mablag'lari hisobidan ajratilayotgan imtiyozli kreditlar hisobidan o'z rentabelligini ta'minlab turibdi. Buning ustiga, tijorat banklarida imtiyozli kreditlar berish uchun zarur bo'lgan arzon resurslar mavjud emas.

Raqamli iqtisodiyot, raqamli agrotexnologiya terminiga bir qator mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan ham ta'riflar berilgan. Jumladan, Umarov (2018) – "Raqamli iqtisodiyot bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni raqamli texnologiyalarni qo'llash asosida amalga oshirish tizimidir. Ba'zida u internet iqtisodiyoti, yangi iqtisodiyot yoki veb-iqtisodiyot degan terminlar bilan ham ifodalanadi" deb ta'rif bergan.

Fikrimizcha, raqamli iqtisodiyot, raqamli agrotexnologiya bu – alohida faoliyat turi emas. Bu, aslida, ish-bilarmonlik, sanoat obyektlari, xizmatlar deganidir. "Raqamli" atamasi mazkur sohalarning barchasi axborot texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma'lumotlar bo'ladi. Ularning tahlilidan so'ng to'g'ri boshqarish bo'yicha yechim ishlab chiqiladi.

Bugungi kunda iqtisodiy bilimlar shakllanayotgan sharoitlardagi innovatsion texnologiyalar iqtisodiy o'sishni ta'minlab beruvchi asosiy omil sanaladi. Bundan esa shunday xulosa chiqarish mumkinki, hududdagi innovatsion texnologik faoliyat qanchalar faol va jadal bo'lsa, iqtisodiy rivojlanish darajasi ham shunchalar yuqori bo'ladi. Innovatsiyali o'zgarishlarni qo'llabquvvatlamay va amalga oshirmay, ushbu vazifani, ayniqsa, uzoq muddatli istiqbolda ta'minlab berish juda murakkabligi barchaga ma'lum.

Innovatsion agrotexnologiya faoliyatini barcha pog'onalarda rag'batlantirish yuzasidan choratadbirlar ishlab chiqish zaruratini alohida ta'kidlash joiz, aynan mana shundagina innovatsion texnologik faoliyat sohasida muayyan natijalarga erishish mumkin. G.X.Roziqovanning ta'kidlashicha, "Innovatsiyalarni rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarning yaratilishi texnologik bazani modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini tubdan oshirish imkonini beradi".

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ish jarayonida ekspert baholash, induksiya va deduksiya, iqtisodiy va statistik tahlil usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Respublikamiz qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni modernizatsiyalash bo'yicha olib borilayotgan islohotlar nafaqat ushbu yo'nalishdagi korxonalarda ishlatiladigan agrotexnika va texnologik jarayonlarni yangilashni, balki boshqaruv va hisobni tashkil etishda innovatsion yondashuvni talab etadi. Innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqargan korxona va tashkilotlar soni 2014-yildan 2022-yilga qadar 7,5 barobarga ko'payib, 289 tadan 2171 taga yetdi. Jumladan, birinchi marta innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqarishni o'zlashtirgan qishloq xo'jaligidagi korxonalar soni 1010 taga ko'paydi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirish amaliyoti bir qator o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Mazkur xususiyatlar, birinchi navbatda, qishloq xo'jaligi sohasining xususiyatlari bilan bog'liqdir. O'z navbatida, qishloq xo'jaligi sohasiga xos bo'lgan xususiyatlar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- kapitalning sekin aylanishi;
- sohaning ob-havoga bog'liqligi;
- suv toshqini, jala, do'l, qurg'oqchilik kabi tabiiy ofatlarning yuz berishi;
- investitsion jozibadorlikning nisbatan past ekanligi;
- rentabellik darajasining past ekanligi va boshqalar.

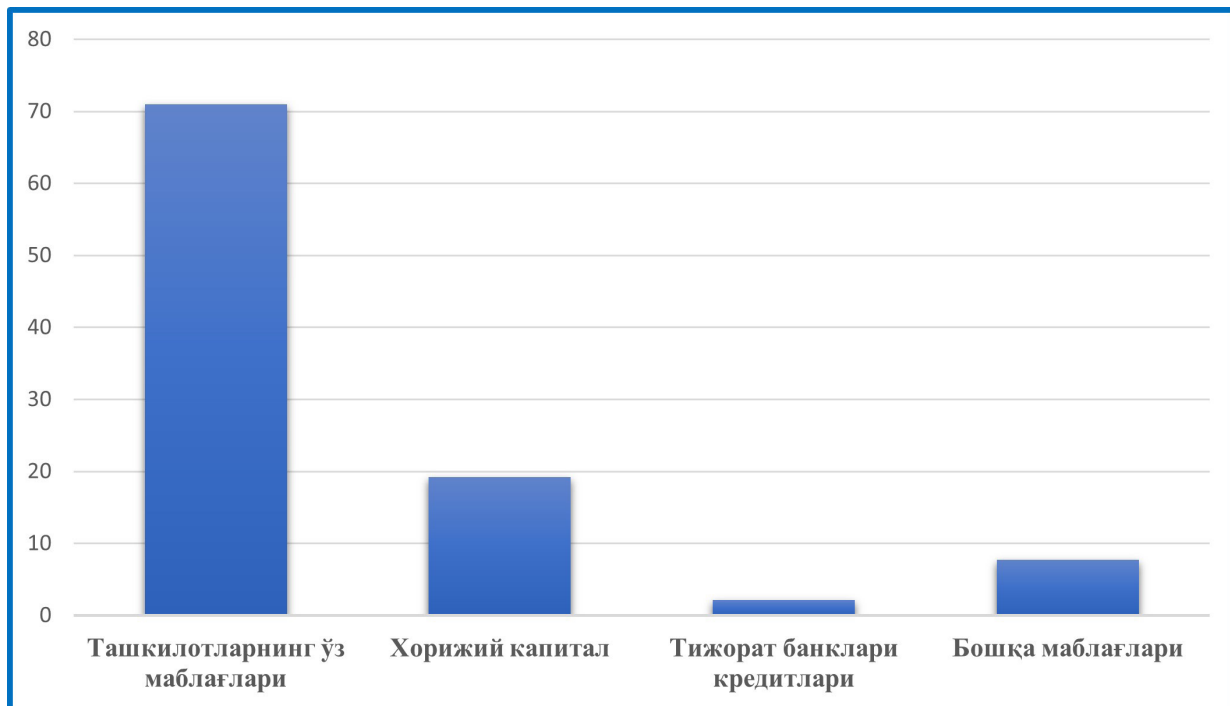
Yuqorida qayd etilgan xususiyatlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirish jarayonini, shu jumladan, ularga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish jarayonini davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash zaruratini yuzaga keltiradi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirishning ikkinchi muhim xususiyati bo'lib, ularga ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatlarning kichik summada ekanligi hisoblanadi. Masalan, AQSHda "504" dasturi bo'yicha amalda faoliyat yuritayotgan qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga qo'zg'almas mulk, agrotexnika va texnologiyalar sotib olish uchun 10 yildan 20 yilgacha muddatga bo'lgan uzoq muddatli kredit beriladi. Ushbu kreditning miqdori 1 mln. AQSH dollaridan oshmasligi kerak.

Xuddi shunday holatni O'zbekiston Respublikasi amaliyotida ham ko'rish mumkin.

2014-yilda qishloq xo'jaligidagi innovatsion texnologiyalarni asosan tashkilotning o'z mablag'lari hisobidan (69,7%) moliyalashtirilgan. 2017-yildan boshqa mablag'lar hisssasi (55,4%) oshgan. 2022-yilda tashkilotning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirish 2014-yilga nisbatan 16,4 barobar oshganligini ko'rishimiz mumkin.

1-rasm: Innovatsion texnologiyalarning moliyalashtirish manbalari, foizda¹

2022-yilda texnologik, marketing va tashkiliy innovatsiyalarga xarajatlarning 71,0%i (2956,0 mlrd. so'm) tashkilotning o'z mablag'lari hisobidan, 19,2%i (799,1 mlrd. so'm) xorijiy kapital, 2,1%i (88,4 mlrd. so'm) tijorat banklari, 7,7%i (318,8 mlrd. so'm) boshqa mablag'lar hisobidan moliyalashtirilgan (1-rasm).

Yuqoridagi tahliliy ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, korxonalarga yangi texnika va texnologiyalarni ishlab chiqarishga qo'llashda mablag'lar asosan korxonalarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilganligi, bu esa korxona ta'sischilariga, ya'ni egalari (aksiyadorlarga) foyda miqdorining kamayishiga olib keladi. Bunday holat esa qishloq xo'jaligidagi fuqarolarning korxonalar ochishiga bo'lgan qiziqishlarini birmuncha kamaytirishga olib kelishi mumkin. Bu borada iqtisodchi olim A.Smit shunday degan: "Har bir kishi o'z kapitalini ko'proq qiymat keltiradigan tarzda ishlatishga harakat qiladi. Odatda u jamiyat foydasiga ta'sir ko'rsatishni nazarda tutmaydi va unga qancha ta'sir ko'rsatayotganini sezmaydi. U faqat o'z manfaatini nazarda tutadi, faqat o'z foydasini ko'zlaydi. shunday bo'lsada, bunday sharoitda ko'rinmas qul uni maqsad sari yo'naltiradi, garchi bunday maqsad uning rejasiga kirmagan bo'lsa ham. U ataylab jamiyatga xizmat qilgandan ko'ra, o'z manfaatlarini ko'zlab ish yuritgan holda uning manfaatlariga ko'proq xizmat qilib turadi". Ushbu g'oyani inobatga olgan xolda shunday fikrlash mumkinki, jamiyatda fuqarolar tomonidan korxona tashkil qilishga sarflangan mablag' hisobidan ko'proq foyda olishga harakat qiladi. shuning uchun ham korxonalar yil davomida olgan foydasidan imkon qadar ko'proq aksiya egalari ajratib, korxonalarni modernizatsiyalash jarayoni, ya'ni ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalarni joriy etishda tijorat banklarining investitsion faoliyati orqali amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning ko'rinishi va tuzilmasini o'zgartirib, odatdagi biznes modellarini buzadi, yakka tartibdagi xo'jalik yurituvchi subyektlar va butun mamlakat orasida raqobat va raqobatbardoshlikni oshiradi, bozorlar va imkoniyatlarning kengayishiga olib keladi. Bunga Mc Kinsey Global instituti (2015)

¹ <https://stat.uz/uploads/docs/innovatsiya2021uz.pdf>

hisobotida keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib, oxirgi 20 yil davom etgan o'sishdan so'ng, jahon yalpi ichki mahsulotidagi tovarlar, xizmatlar va mollarning an'anaviy oqimlari ulushi 2007-yildagi 53 foizdan 2014-yilda 39 foizgacha kamayganini misol qilib ko'rsatish mumkin. 2005-yildan 2014-yilgacha bo'lgan davrda transchegaraviy ma'lumotlar almashinuvi hajmi 45 barobar oshdi. 2014-yildan boshlab jahonda tovarlar savdosining qariyb 12 foizi xalqaro elektron tijorat orqali amalga oshirilib kelinmoqda.

"The Boston Consulting Group" (2016) ma'lumotlariga ko'ra, Xitoydagi elektron tijoratni rivojlantirishning yuqori darajasi e'tiborni tortmoqda. Bunda Xitoyning elektron tijorat aylanmasi 18 milliard dollarni tashkil etib, ushbu davrda Xitoylik iste'molchilar internet sotib olish uchun taxminan 750 milliard dollar sarflaydilar, bu AQSH va Buyuk Britaniya ko'rsatkichlarini birga qo'shib hisoblagandan ham ko'proq. Umuman, Xitoy Savdo vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2016 yil oxirigacha mamlakatning xalqaro elektron tijoratda ulushi 39,2 foizni tashkil etdi. Shu bilan birga, mamlakatda 2016–2020 yillarda qabul qilingan tarmoqni rivojlantirish dasturiga muvofiq, elektron tijorat hajmi 5 yil ichida 5,8 trln. AQSH dollari. "McKinsey & Company" (2016) institutining taxminlariga ko'ra 2025 yilga kelib raqamli texnologiyalar Xitoy yalpi ichki mahsulotining 22 foizga, Rossiya uchun esa 34 foizgacha oshishiga olib keladi. 2025-yilgacha AQSHda raqamli texnologiyalarning yaratilishidan kutilayotgan harajatlar 1,6-2,2 trillion AQSH dollari darajasiga yetishi mumkin ko'rsatib o'tilgan.

Dunyo taraqqiyotida raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati yil sayin ortib bormoqda. Ayniqsa, texnik transformatsion jarayonlarning moliyaviy sektorlarga keng tadbqiq etilishi bank tizimlari, to'lov operatsiyalari, kreditlash va boshqa shu turdagi xizmatlar samaradorligini yanada oshirmoqda. Moliyaviy xizmatlarni yaxshilaydigan va optimallashtiradigan bu xildagi texnologiyalar – "Fintex" (ing. "Fin Tech") nomi bilan yuritiluvchi moliyaviy texnologiyalar hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatishda alohida banklarning rolini oshishi ularni moliyalashtirishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Rossiyada Rosselkhozbank, O'zbekistonda Agrobank va Mikrocreditbank, Germaniyada Rayffayzenbank qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga moliyaviy xizmat ko'rsatishda asosiy o'rinni egallaydi.

Shunisi xarakterliki, Rosselkhozbank qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga berilgan kreditning asosiy qarz summasini ham, foiz stavkasini ham bonifikatsiya qiladi. Germaniyaning Rayffayzenbanki esa, fermerlarga berilgan kreditlarning faqat foiz stavkasini bonifikatsiya qiladi.

Qishloq xo'jaligi ishlab-chiqaruvchilariga berilgan kreditlarni bonifikatsiya qilishning zarurligi ularning to'lovga qobillik darajasining past ekanligi sababli, boshqa banklarni qishloq xo'jaligini kreditlashdan manfaatdor emasligi bilan izohlanadi.

Rossiyada qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga berilgan kreditlarning 70 foizdan ortiq qismi ikki bankning – Rosselkhozbank va Sberbankning hissasiga to'g'ri keladi. Shundan ham bilsa bo'ladiki, boshqa tijorat banklari qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini kreditlashdan manfaatdor emas.

Bankning qishloq xo'jaliklarida agroteknologiyalarni moliyalashtirish faoliyati obyekti – iqtisodiyotning real sektori korxonalaridagi ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash yoki modernizatsiyalash, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki ishlab chiqarish xavfsizligini oshirish hamda qo'shimcha ishlab chiqarish quvvatlarini xarid qilish bilan bog'liq investitsion loyihalardir. Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistikasi qo'mitasi xodimlari tomonidan korxonalar o'rtasida innovatsion faoliyat borasida har yili bir marta anketa so'rovnomalari o'tkaziladi. Ushbu so'rovnomalarning natijalariga ko'ra kichik sanoat korxonalari innovatsion faoliyatini rivojlantirishga quyidagi muammolar to'sqinlik qilayotganligi ma'lum bo'ldi.

Birinchidan, qishloq xo'jaligidagi kichik korxonalarda zamonaviy qimmatbaho uskunalarni xarid qilish uchun yetarli mablag'lar yo'qligi, mahsulotga bo'lgan talabning pastligi hamda innovatsion texnologiyalar narxining yuqoriligi.

Ikkinchidan, innovatsion infratuzilmalarni tashkil etish, innovatsion texnologik mahsulotlarni yaratish uchun tadqiqot o'tkazish, patentlash va ishlab chiqarishga joriy etishga ko'p mablag'lar talab etilayotganligi.

Uchinchidan, innovatsion texnologiyalarning o'zini uzoq vaqtdan keyin qoplanishi, marketing va menejment ishlari yetarli darajada olib borilmayotganligi, yangi texnologiyalar haqida axborot yetishmasligi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun innovatsion texnologiyalar faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda tijorat bank kreditlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Innovatsion texnologiyalar sohasiga kapital qo'yilmalarning manbalari turlicha bo'lishi mumkin: davlat tuzilmalari, tijorat banklari, xalqaro firmalar va tashkilotlar, jismoniy shaxslar va h.k. innovatsion texnologiyalar faolligini rivojlantirish uchun eng qulay mablag'lar bank va boshqa ixtisoslashtirilgan moliyaviy tashkilotlarning maqsadli kreditlari hisoblanadi, chunki ushbu mablag'lar imtiyozli shartlar bilan beriladi. Hamda investitsion texnologiyalarning asosiy manbasi sifatida foydaning bir qismi va amortizatsion ajratmalardan tashkil topadigan korxonaning o'z mablag'lari hisoblanadi. Ushbu mablag'lar bevosita qishloq xo'jaligi korxonalarining samarali ishlashiga bog'liq.

Yuqoridagi keltirilgan muammolardan biri innovatsion texnologiyalarga ketgan mablag'larni qoplash uchun uzoq vaqt talab qilinishi, bu esa tijorat banklari tomonidan investitsion kreditlarning ham uzoq muddatga ajrat-

ilishiga to'g'ri keladi. Bugungi kunda tijorat banklarining investitsion kreditlar berish salohiyatiga salbiy ta'sir qiladigan muammolaridan biri – mamlakatimiz tijorat banklarida milliy valyutadagi resurslar hajmida uzoq muddatli resurslarning yetishmasligidir.

O'zbekiston tijorat banklari kredit qo'yimlarining muddatlari bo'yicha ko'radigan bo'lsak, tijorat banklarining umumiy kredit portfelidagi uzoq muddatli kreditlarning ulushi ancha yuqori darajada ekanligini kuza-tish mumkin. 2014-yilda jami kredit portfelining 87 foizdan ortiq qismi uzoq muddatli kreditlar ulushiga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2022-yilga kelib 90 foizgacha ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu resurslar asosan, mamlakat iqtisodiyotning strategik tarmoqlarini modernizatsiya qilish va qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Mamlakatimiz tijorat banklarida milliy va xorijiy valyutada ajratilgan kreditlar tahlilini kuzatadigan bo'lsak 2022-yil davomida milliy valyuta siyosatining liberal-lashtirilishi hisobiga jami kredit qo'yimlari tarkibida chet el valyutasida ajratilgan kreditlar ulushi 50 foizdan yuqori ko'rsatkichga oshganligini ko'rishimiz mumkin, ushbu ko'satkichlar MDH davlatlardagi ko'rsatkichlariga nisbatan ancha yuqori bo'lib bu o'z navbatida kreditlarni qaytish xatarini va muammoli kreditlarni ko'payishiga olib kelishi mumkin (1-jadval).

1-jadval: O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari kredit qo'yimlarining muddatlari bo'yicha taqsimlanishi²

Yillar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Miqdorlari bo'yicha, trln. so'm								
Ajratilgan kreditlar	34,5	42,7	53,4	110,6	167,4	210,1	275,3	324,7
Muddatlari bo'yicha, (qisqa muddatli) trln. so'm								
Qisqa muddatli	4,49	12,11	4,29	4,76	8,67	17,95	28,24	33,3
Shundan, foizda								
Milliy valyutada	60,96	67,76	57,21	37,74	44,13	64,6	59,8	50,4
Xorijiy valyutada	39,04	32,24	42,79	62,26	55,87	35,4	40,2	49,6
Muddatlari bo'yicha, (uzoq muddatli) trln. so'm								
Uzoq muddatli	30,01	30,59	49,11	105,84	158,73	192,15	247,06	291,4
Shundan, foizda								
Milliy valyutada	59,75	65,52	58,12	42,14	48,51	98,7	121,6	49,4
Xorijiy valyutada	40,25	34,48	41,88	57,86	51,49	93,4	125,4	50,6

Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirish xususidagi ilmiy- nazariy qarashlarni o'rganish natijalariga asosan:

birinchidan, qishloq xo'jaligi korxonalarining moliyaviy holatini barqaror emasligi va to'lovga qobillik dara-jasining past ekanligi ularning kredit muassasalarining moliyaviy xizmatlaridan, shu jumladan, moliyaviy xizmat-laridan foydalanish darajasini oshirishda qiyinchilik tug'dirishi xususidagi xulosa respublikamiz uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi;

ikkinchidan, qishloq xo'jaligi korxonalarining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklan-ganligi davlatning ushbu jarayonga aralashuvini zaruriy holatga aylantiradi;

uchinchidan, qishloq xo'jaligi mahsulotlari va tarmoqqa yetkazib beriladigan moddiy-texnika resurslari hamda ko'rsatiladigan xizmatlar narxlari o'sishi o'rtasidagi disparitet ularning moliyaviy holatini yomonlash-ishiga olib keladi;

to'rtinchidan, tijorat banklarida imtiyozli kreditlar berish uchun zarur bo'lgan arzon resurslarning mavjud emasligi tufayli qishloq kredit kooperativlarini tashkil qilish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga ixtisoslashgan ishlab chiqarish korxonalari va firmalarini tashkil etish maqsadida banklar tomonidan berilgan investitsion kreditlarning foiz stavkalarini bonifikatsiya (davlat tomonidan beriladigan kreditlarning foiz stavkasini subsidiyalash) qilish kabi ilmiy-nazariy qarashlar amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston tijorat banklarining jahon banklari bilan hamnafas bo'lib yashashi integratsiyalashuv va global-lashuv jarayonlarining faollashuviga keng yo'l ochmoqda. Bir tomondan integratsion jarayonlarning rivojlanishi zamonaviy AKTdan foydalanishni taqozo etsa, ikkinchidan, biznes transformatsiyasini vujudga keltirdi. Ushbu jarayonlarni iqtisodiy-siyosiy jihatdan o'rganish va ilmiy xulosalar chiqarish davr talabi hisoblanadi. Raqamli

2 Manba: <http://cbu.uz/> - O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

iqtisodiyot va texnologiyalar korrupsiya hamda “qora iqtisodiyot”ning asosiy kushandasidir. Chunki, raqamlar hamma narsani muhrlaydi, xotirada saqlaydi, kerak paytda ma’lumotlarni tez taqdim etadi. Bunday sharoitda biron ma’lumotni yashirish, yashirin bitimlar tuzish, u yoki bu faoliyat haqida to’liq axborot bermaslikning iloji yo’q, kompyuter hammasini namoyon qilib qo’yadi. Ma’lumotlar ko’pligi va tizimlilik yolg’on va qing’ir ishlarga yo’l bermaydi, chunki tizimni aldash imkonsiz. Natijada “iflos pullarni” yuvish, mablag’larni o’g’irlash, samarasiz va maqsadsiz sarflash, oshirib yo yashirib ko’rsatish imkoni qolmaydi. Shu sababli, qishloq xo’jaligi korxonalarini moliyalashtirishda raqamli texnologiyalarning o’rni muhim, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Matyoqubova D.O. Banklarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va monitoringini tashkil etish xususiyatlari. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali, 2017, №4.
2. Ismailov D.A. Investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarish usullarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlagan dissertatsiya avtoreferati. – T., 2018. –19b.
3. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi “O’zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi. Innovatsion xizmatlar bozorini shakllantirish va rivojlantirish hamda uning O’zbekiston Respublikasi hududlari iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishdagi ta’siri nomli monografiya. – T.: “Lesson press”, 2017. –154b.
4. Islomov A., Egamov E. Iqtisodiy ta’limotlar tarixi. O’quv qullanma. –T.: “O’zbekiston”, 2003. –76b.
5. Tashmatov R.X. Innovatsion rivojlanish: muammo va yechimlar. T.: “Lesson press”, 2017. –38bb.
6. Kamilova I.X. Iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishda tijorat banklari investitsion kreditlarining rolini oshirish. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali, 2017, №4.
7. O’zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2021-yildagi faoliyati to’g’risidagi hisoboti. (www.sbu.uz).
8. Norov, A. R. ., Yuldashev, J. A. ., Sattorova, N. G. qizi ., Turgunova, K. S. kizi ., & Ibragimov, I. K. . (2022). The Role of the Foreign Exchange Market in Ensuring the Stability of the National Currency in the Country. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 6, 20-27. Retrieved from <http://sjii.indexedresearch.org/index.php/sjii/article/view/207>
9. Abidova Dilfuza Igamberdievna. (2021). Promising measures for the development of sustainable tourism in the context of the COVID-19 pandemic. Academic Journal of Digital Economics and Stability, 4, 1–6. Retrieved from <https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/33>
10. Norov, A. R., Haydarov, O. A., Saipnazarov, S. S., & Saidaxmedova, A. M. (2022). Mechanisms to Ensure the Stability of the National Currency in the Republic of Uzbekistan. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 393-400. Retrieved from <http://sjii.indexedresearch.org/index.php/sjii/article/view/157>
11. Abidova, D., & Abdurazzakova Sh. (2022). O’zbekistonda turizm sohasiga investitsiyalarni samarali jalb etishning xorijiy tajribalari. Архив научных исследований, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/363>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.